

Ульяна Безпалько

НАЧАЛЬНЫЙ ЭТАП СТРУКТУРИЗАЦИИ ОБЩИН КАТОЛИКОВ ВОСТОЧНОГО ОБРЯДА В РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ 1907–1909 ГГ.

В статье проанализированы особенности начального этапа структуризации и институционализации восточнообрядного католицизма в России, охарактеризованы основные аспекты деятельности А. Зерчанинова, как главы общины российских греко-католиков указанного периода.

Ключевые слова: А. Шептицкий, А. Зерчанинов, унионизм, католицизм восточного обряда, патриархат.

Ulyana Bezpalko

INITIAL STRUCTURING EASTERN RITE CATHOLICS COMMUNITIES IN THE RUSSIAN EMPIRE 1907–1909

The article analyzes the features of the initial stage of structuring and institutionalization shidnoobryadovoho Catholicism in Russia, described the basic aspects of A. Zerchaninova, head of the Russian community of Greek Catholics of that period.

Key words: A. Sheptytsky, O. Zerchaninov, unionizm, Easter Rite Catholicism, patriarchy.

УДК 94(470+571):328.1/3

Віталій Передерко

ПАРЛАМЕНТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В.БОБРИНСЬКОГО В ПРОГРЕСИВНОМУ БЛОЦІ

У статті досліджується парламентська кар'єра представника російських націоналістів Володимира Бобринського в IV Державній думі упродовж 1915–1917 рр., аналізується його роль у становленні та діяльності Прогресивного блоку – антиурядового міжфракційного об'єднання.

Ключові слова: В. Бобринський, парламентська діяльність, Державна дума, Прогресивний блок, прогресивні націоналісти.

Спадковий дворянин, російський націоналіст Володимир Олексійович Бобринський на початку ХХ ст. був знаним на всю імперію думським оратором. Серед сучасників граф найбільше запам'ятався своїми неославістськими гаслами, скерованими на захист "русских" Австро-Угорщини та Холмщини.

Предмет дослідження – особливості парламентської кар'єри Володимира Бобринського в IV Державній думі у 1915–1917 рр., внесок графа, як представника партії націоналістів "Всероссийский национальный союз", у становлення та діяльність міжфракційного об'єднання "Прогресивний блок".

Об'єкт дослідження – громадсько-політична діяльність графа Володимира Бобринського в IV Державній думі.

Мета дослідження – проаналізувати парламенську кар'єру графа Володимира Бобринського у період існування "Прогресивного блоку".

В історичній науці його життя та громадсько-політична діяльність є малодослідженою темою. Варто зауважити, що в українській історіографії практично немає спеціальних наукових праць, присвячених цій особистості. Лише опосередковану інформацію містять роботи О.Добржанського, І.Мацевко, О.Сухого, С.Макарчука, В.Любченка [1]. Однак, переважна їх більшість стосується аналізу біографії графа у контексті політики Росії щодо західноукраїнських земель та пов'язаної з нею історії москвофільського руху кінця ХІХ – початку ХХ століття. У сучасній російській історіографії парламентська діяльність В.Бобринського в окремих її аспектах найглибше відображена у працях С.Санькової, Д.Коцюбинського, О.Самарцевої [2].

Наше завдання полягатиме в аналізі особливостей думської кар'єри графа у період існування Прогресивного блоку – міжфракційного антиурядового об'єднання.

Четверта сесія IV Думи була скликана у розпал весняно-літнього відступу російських військ, 19 липня 1915 р. Цього дня у своїй промові депутат-націоналіст, граф В.Бобринський закликав до загальнонародного єднання в ім'я перемоги всіх національностей імперії, котрі залишились вірними "нашій єдиній матері Русі", і разом борються проти "нашого спільного ворога". Парламентська більшість прийняла тоді ж звернення, у якому містився заклик до зміцнення внутрішнього миру, до

загального примирення усіх станів суспільства, до ігнорування політичного протистояння, а також прихильної уваги влади до інтересів всіх вірних Росії громадян незалежно від віри, мови та національної приналежності [3, с. 261]. У цьому ж виступі вустами В. Бобринського сформульована позиція російських націоналістів стосовно відносин з Радою міністрів. Позиція полягала у тому, що вони готові підтримати уряд при умові виконання останнім низки вимог – недопущення надалі "недоліків та злочинів", якими заплямувались відставлені члени кабінету, проведення політики, скерованої на співпрацю з "громадськістю", підвищення ефективності роботи – насамперед скерованої на потреби оборони – усіх міністерств і відомств тощо. "Якщо не тільки на словах, а на ділі ми... під час нашого спілкування з урядом переконаємося... що оновлений уряд дійсно є оновленим урядом, урядом гідним Росії, він знайде цілковиту з нашого боку підтримку..." – заявляв він [3, с. 469–470].

Важливо, що "німецьке питання" було єдиним, з якого позиція "Всеросійського національного союзу" (далі – ВНС) у зв'язку з початком війни не тільки не стала ліберальнішою, а навпаки – жорсткішою. 19 липня 1915 р. В. Бобринський, зокрема, відзначав: "Ми закликаємо і громадськість, і уряд до продовження та подальшого безупинного розвитку... боротьби з німецьким засиллям всередині країни... щоб, коли ворог буде вигнаний із Росії, Росія опинилась би вільною від великих та малих Біронів, від економічного ярма наших підприємливих, але історичних ворогів... Ми не бажаємо, ми не допустимо у майбутньому, щоби ми залишались хінтерландом Німеччини, колонією для підприємливих німецьких комівояжерів [3, с. 316–317].

Поразка російських армій влітку 1915 р., втрата значних територій справили на суспільство гнітюче враження. Розпочався, як це завжди було, у критичні періоди російської історії, пошук винних. Одним із них став військовий міністр В. Сухомлинов, якого вважали винуватцем поганого забезпечення армії – у червні 1915 р. його зняли з посади. Під тиском громадськості, 15 липня 1915 р. розпочалось розслідування його діяльності на посаді міністра. Відомо, що В. Бобринський разом з іншими сенаторами був призначений у "Верховную комиссию для расследования злоупотреблений в Военном министерстве" під керівництвом генерала, інженера М. Петрова у складі 6 осіб. Комісія збрала матеріал, на основі якого підготувала інформацію для царя. Документ містив резолюцію про необхідність віддати В. Сухомлинова під суд.

Згодом, у думських промовах, В. Бобринський неодноразово вимагав притягнути В. Сухомлинова до кримінальної відповідальності. Лише у квітні 1916 року останнього арештували, звинуватили у державній зраді, перевищенні службового становища, фінансових махінаціях та відправили до Петропавлівської фортеці.

Більшість фракцій парламенту, від кадетів до націоналістів, почали вимагати у той час створення кабінету (тобто парламенту), який мав би довіру країни. Навколо цього гасла почали об'єднуватись фракції Державної думи та частина груп Державної ради. Переговори між ними призвели до підписання 22 серпня 1915 р. угоди про створення міжфракційного Прогресивного блоку (поза ним залишились праві, частина націоналістів; трудовики та меншовики – фактично підтримували його), до складу якого ввійшли 236 думських депутатів (із 422) та представники Державної ради на чолі з В. Меллер-Закомельським і Д. Гріммом.

Варто зауважити, що таємні перемовини представників ліберальних кіл Державної ради і Думи про створення Прогресивного блоку розпочались ще на початку серпня. Паралельно проводились консультації правих об'єднань обох палат російського парламенту щодо об'єднання у єдиний консервативний "чорний" блок, а також стосовно створення правого кабінету на чолі з І. Щегловітовим [5, с. 10]. За інформацією ліберального часопису "Биржевые ведомости", ініціаторами такого блоку були П. Дурнов, І. Щегловітов (від правої групи Державної ради), М. Марков (фракція правих Думи) і П. Балашов (лідер фракції націоналістів та помірковано правих Думи).

9 серпня поточного року на приватній нараді домовленості ліберальних думських фракцій про створення Прогресивного блоку були досягнуті. Цього ж дня лідер російських націоналістів скликав засідання своєї фракції, на якому озвучив ідею тісного зближення з крайньо правими для протидії блоку лібералів. Такий крок став приводом до остаточного розколу фракції.

На думку А. Лопухової, вже напередодні Першої світової війни всередині фракції націоналістів та помірковано правих існувало два виразні крила: прибічники П. Балашова, зорієнтовані на зближення з крайньо правими (праві націоналісти) і група депутатів-киян В. Шульгіна, А. Савенка, В. Демченка, що виступала за альянс із "октябристами". В. Бобринський опинився серед тих депутатів, котрі не підтримали П. Балашова. Як відзначає Є. Новікова, на цьому ж засіданні, фракція виробила резолюцію, що передбачала створення спільного бюро з націоналістів, групи центру П. Крупенського і "октябристів" [5, с. 11]. Ліві назвали намагання П. Балашова об'єднатися з правими "шкідливим і небезпечним кроком". А. Савенко з осудженням констатував, що після смерті

П.Столипіна, політика П. Балашова стала стрімко правіти і призвела до того, що партія "знайшла тиху пристань в обіймах... Дурново, Щегловітова, Маркова 2-го, Замисловського" [5, с. 12].

11 серпня 1915 р. розпочались перемовини стосовно утворення міжфракційного об'єднання, проігноровані крайньо правими та "балашовцями". Останні натомість ініціювали постанову ради фракції націоналістів та помірковано правих (далі – ФНПП) про утворення бюро для спільної політичної діяльності з правими обох палат парламенту. У результаті 12 серпня поточного року ліві націоналісти почали збирати підписи під заявою про вихід з фракції. У ній йшла мова про те, що подібна постанова, "при одночасній повній відсутності погодження з органами поміркованих політичних груп в обох законодавчих установах", є "зрушенням партії вправо, яке не відповідає політичним поглядам і програмі національного союзу" [4, с. 282].

Праві націоналісти, намагаючись вмовити колег по фракції зберегти цілісність останньої, погодилися на відставку членів ради, але й це не задовольнило лівих, що вимагали "як гарантію" відмову П. Балашова від депутатства. У результаті 13 серпня 1915 р. ФНПП розкололась [5, с. 12]. Ініціатори виходу з фракції В. Шульгін, В. Бобринський, А.Савенко мотивували своє рішення тим, що до фракції потрапили особи, котрі не розуміють "найближчих завдань часу". "Наскільки ми могли зрозуміти, їхні думки та почуття здебільшого притягало побоювання за недоторканість сучасного устрою російського життя... причому це побоювання затьмарювало більш грізну небезпеку, вищу небезпеку в наших очах, небезпеку поразки Росії" [3, с. 70–71].

З думської кафедри В.Бобринський висловив думку про необхідність для перемоги Росії принести в жертву частину фракційних вимог, оскільки окремі з них "не є чимось незмінним і вічним, однак у значній мірі залежать від обставин". Насамперед йшла мова про відношення до інших політичних сил, зокрема кадетів. "Ми вважаємо, що ціною крові, спільно пролитої для захисту батьківщини, потоплено гіркий та отруйний сумнів, який виріс під час японської війни, сумнів у патріотизмі людей, котрі сповідують ліберальні політичні переконання. Сьогодні для оборони країни ми не робимо ніякої різниці між ними та собою і вважаємо, що тільки в одному великому союзі всіх "непоражених" течій лежить шлях до перемоги" [3, с. 71].

Окрім небажання співпрацювати з радикальними лібералами, у провину правим співфракціонерам додавалось їх устремління налагодити контакт з крайньо правими. "У той час, як ми бачимо спасіння Росії у внутрішньому мирі та єднанні якомога більшої кількості російських громадян, рада фракції... зробила крок, який був витлумачений як бажання йти пліч-о-пліч тільки з... політичними групами, котрі стоять правіше нас. Ми вважаємо цей крок шкідливим та небезпечним" [3, с. 71–72].

Від себе особисто В.Бобринський додавав: "Я вважав, що необхідно було скликати фракцію для лікування хвороби, але оскільки вона не зібрана, то я не знаходжу можливим залишитись у фракції". Таким чином він демонстрував свою давню прихильність до земських традицій, які характеризувались устремлінням до консенсусу та упередженим ставленням до будь-якого виду "розколів" [3, с. 71–72].

На думку російського дослідника М.Коцюбинського, справжнім мотивом розколу було небажання керівництва фракції поступитись однією зі своїх священних "партійних корів" – своєю лояльністю до уряду та своєю принциповою непримиренністю стосовно єврейського питання [3, с. 72].

Воєнні поразки російської армії продемонстрували, що уряд не тільки не може реалізувати власні експансійні завдання, але й не здатний утримувати внутрішньополітичну стабільність. Відтак налаштованість лівих націоналістів на розвиток співпраці з виконавчою владою поступово став перетворюватись на анахронізм. Єдино правильною тактикою політичної боротьби в умовах війни виступала критика уряду. На думку С.Санькової, переконаність лівих націоналістів у тому, що "випускання пари" в Думі зуміє попередити народні заворушення, а також відсутність конкретної дієвої програми в офіційних лідерів фракції привели їх до Прогресивного блоку [4, с. 278].

Група лівих (спочатку 22, а остаточно – 36 осіб) сформувала самостійну фракцію "прогресивних націоналістів" та увійшла до Прогресивного блоку. Прогресивні націоналісти, на думку С.Санькової, спочатку розглядали блок здебільшого як чергову спробу налагодити спільну роботу з урядом, але з часом прийшли до висновку, що це неможливо. Саме тому такі відомі постаті, як В.Шульгін та В.Бобринський все частіше виступали з різким осудом урядової політики та вимагали відставки прем'єра чи окремих міністрів [4, с. 287].

В.Бобринський очолив фракцію націоналістів-прогресистів, котра у спектрі російських політичних сил розміщувалась лівіше правих націоналістів, котрі у свою чергу були лівіше власне правих [5, с. 12]. А.Савенко та В.Шульгін натомість ввійшли до виконавчого бюро блоку, причому останній зайняв посаду товариша голови бюро [4, с. 285]. Націоналісти-прогресисти відстоювали ідеї поглиблення ліберальних реформ, сильної демократичної Росії та конституційної монархії англійського типу [6].

Стосовно принципів взаємодії з урядом, фракція загалом стояла на позиції, що базувалась на промові В.Бобринського від 19 липня 1915 р. – співробітництво в обмін на здійснення одностайної, помірковано-ліберальної політики, скерованої на перемогу політичної програми, погодженої з Державною Думою [3, с. 453–454]. Згодом у своїй промові від 19 листопада 1916 р. граф заявив, що націоналісти постійно поривались до співпраці з урядом, однак, останній займався лише міжособистими чварами. Саме тому частина фракції і пішла в опозицію до уряду.

Натомість лідер ФНПП П. Балашов вважав, що опозиційний блок вів "свій наступ не проти окремих членів уряду, а особисто проти Государя Імператора", що було для нього як переконаного монархіста неприпустимо [7, с. 4]. Ідея відповідального міністерства, якого відкрито вимагали депутати І.Єфремов та М.Караулов, або міністерства суспільної довіри, за яке виступали П.Мілюков разом із лідерами "октябристів" та прогресивних націоналістів, категорично заперечувалась правими. На їхню думку, уряд, відповідальний перед Думою, а точніше перед її шістьма опозиційними фракціями, обмежує прерогативи самодержця і передає їх випадковій більшості парламенту. Прогресивний блок, за висловом М. Маркова, у правих колах отримав назву "жовтого блоку", оскільки ні "червоні" (ліві), ні "чорні" (праві) у блок не ввійшли, а потрапили туди "всі проміжні кольори між чорним та червоним", від змішування яких вийшов "жовтий" блок. Праві неодноразово повторювали, що Прогресивний блок не об'єднав, а розколов Думу на три частини (праві, ліві і власне блок) у момент державної небезпеки [8].

Незважаючи на свої монархічні переконання, В.Бобринський розумів, що урядовці реально вже не контролюють ситуацію в країні, тому прагнув у своїх думських промовах звернути увагу на те, що імперія котиться до загибелі. У таких умовах слід забути про партійні розбіжності. Така позиція дозволила його політичному опоненту кадету П.Мілюкову заявити, що "навіть такий націоналіст як гр. В.О.Бобринський вимагав з трибуни прояву патріотичного скептицизму до всього, що пред'явить уряд" [9, с. 21].

Програма блоку (опублікована 25 серпня) зводилась до вимоги створення "уряду довіри", часткової амністії за політичні та релігійні злочини, дарування автономії Польщі, надання політичних поступок фінам і українцям, відновлення діяльності профспілок тощо. Звернемо увагу на пункт, у якому зазначалось на потребі відновлення "малорусской" преси, "негайному перегляді справ мешканців Галіції, які перебувають під вартою та на засланні, і звільненні тих із них, які піддалися переслідуванню без провини" [10, с. 32]. Однак співпраця з міністрами не склалась. Навіть, незважаючи на те, що на середину осені 1915 р. прогресивні націоналісти вустами В.Бобринського зробили висновок, що уряд став ще гіршим, ніж був влітку. За словами Д.Коцюбинського, прогресивні націоналісти "продовжували наполягати на необхідності конкретно ділової, а не принципово-загальнополітичної критики діяльності Ради міністрів" [3, с. 455].

3 вересня 1915 р. після схвалення Думою виділених урядом кредитів на війну (проти чого різко виступили більшовики) її розпустили на канікули. У цей період позапарламентська діяльність В.Бобринського характеризувалась його зусиллями об'єднати еліту навколо платформи Прогресивного блоку, граф продовжував пропагувати ідею національного єднання. У листопаді 1915 р. на засіданні бюро блоку він заявив: "У Лондоні Масарик сказав жажливу річ: у Росії тільки уявна єдність народів. Ми повинні сказати, що всі народності Росії впродовж війни довели цілковиту єдність, а тому неможливі обмеження (латвійці, вірмени), засновані на недовірі" [11].

Знову парламент зібрався тільки 9 лютого 1916 року. Саме тоді з метою часткового пом'якшення внутрішньополітичного становища у країні парламент вперше і в останнє відвідав Микола II [12]. У цей період негативне ставлення В. Бобринського до урядовців починає все більше зростати. У лютому 1916 р. він обурився посиленням цензурного свавілля в країні, коли обмеження почали стосуватись навіть депутатів. Четверта сесія Думи тривала до 20 червня 1916 р.

Нашої уваги варта інформації про те, що 22 березня 1916 р. граф був обраний до складу офіційної парламентської делегації від фракції націоналістів-прогресивістів для робочої поїздки до Англії та Франції [13, с. 18].

Напередодні скликання п'ятої сесії, прогресивні націоналісти почали схилитись до думки про те, що уряд слід неодмінно відставити. 3 жовтня 1916 року В.Бобринський на засіданні бюро Прогресивного блоку наполягав на тому, що "слід взятись за уряд... необхідно, щоб країна зрозуміла, що нічого спільного між нами немає. Я, як П.М. (Мілюков. – В.П.), не вірю в законодавчі реформи. Уряд став неможливим: бездарність, розпущеність, нехлюйство" [3, с. 456].

Відкриття п'ятої сесії 1 листопада 1916 р. пройшло під знаком радикальної антиурядової промови лідера кадетів П.Мілюкова, котру влада миттєво заборонила друкувати. Конфлікт парламентської більшості з урядом "німецького шпигуна" Б.Штюрмера досягла апогею і останній був змушений піти у відставку. Однак, антиурядові настрої у парламенті продовжували зростати, навіть незважаючи на зміни керівників, на вимогу депутатів. Особливістю цієї сесії стало обрання

графа В.Бобринського 5 листопада 1916 р. товаришем голови Думи (посаду він займав до 25 лютого 1917 р.) [14].

Листопадові засідання парламенту засвідчили, що урядовий курс змінюватись не буде. У відповідь на звернення чергового голови Ради міністрів О.Трепова, В.Бобринський відзначив 19 листопада 1916 року: "Ми йшли один одному назустріч кілька разів; але питання у тому... чи зуміємо ми йти з урядом однією дорогою та спільно працювати...". Граф продовжував закликати до спільної роботи парламенту та міністрів і створення уряду "народної довіри". Він розумів, що прем'єр вже не мав реальної влади і був лише формальним главою уряду. Останній перманентно розчаровував як своїм складом, так і діяльністю. "За місяць, за два до Думи ми вважали, що Штюрмер і Протопопов не наважаться зустріти Думу, зустріти тут представників вірного цареві та батьківщині "руського" народу. У них вистачило нахабства нас зустріти... Ми були надто хорошої думки про деяких міністрів, вони виявились гіршими, ніж ми очікували" [11].

Восени 1916 р. міністром внутрішніх справ за протекцією Г.Распутіна було призначено О.Протопопова, що викликало обурення депутатів. Особливо в різких тонах прозвучали заяви В.Бобринського з приводу поширення інформації про його призначення. Сучасник останнього, І.Васильчиков згадує про те, що О. Протопопов образився і відправив до графа своїх секундантив, яких довелось запросити не з членів його власної фракції "октябристів", а з середовища правих. Натомість В. Бобринський попросив бути його секундантами інших осіб. Результатом секундантської наради стало бажання графа владнати інцидент без дуелі. Тоді один із секундантив написав листа, у якому В. Бобринський, не відмовляючись від сказаного ним, тільки пом'якшив тон своїх висловлювань. "Цього листа було показано Протопопову, і, за словами його секундантив, він визнав його достатнім! (На наше велике здивування!)" [15].

У одній із промов з думської трибуни граф проігнорував ще один об'єктивний факт стосовно міністра, таким чином вразивши іншого урядовця своєю безтактністю: "Член Державної думи Граф Бобринський назвав з кафедри появу в Думі... Протопопова "нахабністю" – а Міністр Внутрішніх Справ Протопопов є одночасно і членом Державної Думи... Між іншим Граф Бобринський займає посаду Товариша Голови Думи, що зобов'язувало його до особливої стриманості висловлювань" [3, с. 210].

На переконання думської опозиції, О. Протопопов позиціонувався главою усіх "темних" (тобто пронімецьки та прораспутінськи налаштованих) сил. 19 листопада 1916 р. В.Бобринський заявив: "Міністр Внутрішніх Справ недавно одному із наших товаришів по Думі сказав, що наріжний камінь його програми – це боротьба зі всіма громадськими організаціями... Нам, що пережили другу Державну думу, нам докоряють тим, що ми розхитуємо підвалини влади, нас звинувачують у тому, що ми йдемо проти своєї держави, з нами бажає боротись... Олександр Дмитрович Протопопов... Ми приймаємо цей виклик і ми будемо з ним боротись відкрито, сміливо, нещадно... я від себе і від імені своєї фракції заявляю, що поки на цих лавках Олександр Дмитрович Протопопов, спільна робота Думи з урядом цілковито неможлива" [3, с. 459]. Фактично граф давав зрозуміти, що конструктивна співпраця з Радою міністрів прийнятна лише після відставки цього міністра.

Правий націоналіст К. Рудіч констатував 20 листопада 1916 р., що "промови Пуришкевича і Бобринського остаточно зарізали Протопопова. Бобринський доводив, що поки Протопопов Міністром, Дума не може працювати разом з урядом" [3, с. 212-213, 471]. Інший правий депутат-балашовець П.Барач зізнався, що "якщо б я був на місці Протопопова, то надавав би Графу (В. Бобринському. – В.П.) ляпасів у залі засідань, а між тим Протопопов говорив цілковито спокійним голосом і бездоганно поводився" [3, с. 471].

Звинувачуючи вищих чиновників, В.Бобринський при цьому не переставав бути переконаним монархістом. Граф за посередництвом критики міністрів бажав вберегти від компрометації царя: "... Протопопов стільки разів... підкреслював свій монархізм... дозвольте мені теж претендувати на скромне, але почесне ім'я монархіста... я розумію монархізм інакше... Він говорить... що він сліпий виконавець волі Государя. Міністр-монархіст так говорити не може... бо що це означає? – що всі зловживання влади, всі помилки, всі промахи, всі невдачі, це ж є чиї помилки, чиї промахи, чиї невдачі?... Панове, міністр-монархіст повинен сказати: я за все відповідаю. Цар завжди правий, а якщо хтось і винний, то я винний... А коли виконавець говорить, що я сліпий виконавець волі Государя? Государю потрібні вірні люди, а не потрібні йому холопи, це слід пам'ятати монархістам" [3, с. 461; 4, с. 289].

Працював парламент недовго, тому що 16 грудня 1916 р. він був тимчасово розпущений внаслідок висловлення депутатами недовіри уряду. Його робота поновилась тільки 14 лютого 1917 р. напередодні зречення царя від влади, однак вже 25 лютого 1917 р. (ст.ст.) рішенням Миколи II Дума була розпущена і більше офіційно не збиралась, хоча формально продовжувала існувати.

22 лютого 1917 року анонімний інформатор повідомляв у департамент поліції, що "Товариш Голови Держ. Думи граф В. Бобринський подав письмову заяву про складання з себе повноважень... У приватних бесідах граф Бобринський свою відмову мотивує тією обставиною, що наростаюча астма заважає йому говорити, а головування (у Думі. – В.П.)... ще дужче загострює хворобу" [3, с. 211–212]. На думку Д. Коцюбинського, очевидно, що астма, якщо і не була пристойним приводом для його політичної втечі, то могла загостритись внаслідок різкого посилення "психологічної алергії" графа на безвихідну політичну ситуацію, що склалась в Державній думі і країні в цілому. Інакше "важко пояснити, яким чином В. Бобринський міг до цього, не задихаючись, виголошувати протягом десяти років підряд з думської кафедри тривалі монологи, останній з яких відбувся 19 листопада 1916 р." [3, с. 212].

Діяльність у Прогресивному блоці та посада заступника голови російського парламенту стали вершиною політичної кар'єри В. Бобринського. Устремління графа, пов'язані з намаганнями врятувати монархію від розвалу та поразки у війні, призвели його до остаточного розриву з ФНПП. Однак, лідерство у новій фракції не принесло бажаних реформ у країні, сподівання на спільну роботу з Радою міністрів виявились нереалізованими. Формально Прогресивний блок перебував в опозиції до уряду, а відповідно і самодержавного монарха, таким чином склалась парадоксальна ситуація, за якої граф рятував монархію для монарха, перебуваючи до нього ж в опозиції. Апогеєм опозиційності В. Бобринського став його конфлікт з міністром внутрішніх справ О. Протопоповим. Врешті, розчарований політичними депутатськими інтригами, він подав у відставку, передчуваючи кінець парламентаризму в Росії.

Список використаних джерел

1. Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини XIX – початку XX ст. / Олександр Добржанський. – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – 574 с.; Мацевко І. Польські національні демократи і неославізм (1907–1910) / Ірина Мацевко // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів: ЛНУ ім. Ів. Франка, 2000. – Вип. 35–36. – С. 221–237; Макарчук С. Москвофільство: витоки та еволюція (середина XIX століття – 1914 р.) / Степан Макарчук // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів: Світ, 1992. – Випуск 28. – С. 82–98; Любченко В. Москвофільський фактор в політиці Російської імперії напередодні та на початку Першої світової війни / В. М. Любченко // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – Випуск VI. – С. 125–142; Мазур О. Я. Галичина: "Галицько-російське благодійне товариство" (1902–1914 рр.) / О. Я. Мазур, О. М. Сухий // Вісник Державного університету Львівська політехніка. № 377. Держава та армія. – Львів: Видавництво державного університету "Львівська політехніка", 1999. – С. 104–113.
2. Санькова С. Русская партия в России: Образование и деятельность Всероссийского национального союза (1908–1917) / С. М. Санькова. – Орёл: С. В. Зенина, 2006. – 370 с.; Санькова С. Владимир Алексеевич Бобринский как представитель консервативно-либерального направления общественно-политической жизни России начала XX века / Санькова С. // Консерватизм в России и мире: в 3 ч. Коллективная монография. – Ч. 2. Русский консерватизм и русские консерваторы второй половины XIX – начала XX вв. – Воронеж: Издательство ВГУ, 2004. – С. 195–218. – Режим доступу: <http://conservatism.narod.ru/sankova/bobr.rtf>; Коцюбинський Д. Русский национализм в начале XX столетия: Рождение и гибель идеологии Всероссийского национального союза / Д. А. Коцюбинский. – М.: "Российская политическая энциклопедия" (РОССПЭН), 2001. – 528 с., ил.; Коцюбинський Д. Утопия русского консерватизма: на примере партии "Всероссийский национальный союз" (1908–1917) / Коцюбинський Д. // Философия и социально-политические ценности консерватизма в общественном сознании России (от истоков к современности): Сб. статей / Под ред. Ю. Н. Солонина. – СПб.: Издательство Санкт-Петербургского государственного университета, 2004. – Выпуск 1. – С. 79–105; Самарцева Е. Родом из Санкт-Петербурга. О графе Владимире Алексеевиче Бобринском / Е. И. Самарцева // История Петербурга. – 2004. – № 1 (17). – С. 17–21.
3. Коцюбинський Д. Русский национализм в начале XX столетия: Рождение и гибель идеологии Всероссийского национального союза / Д. А. Коцюбинский – М.: "Российская политическая энциклопедия" (РОССПЭН), 2001. – 528 с., ил.
4. Санькова С. Русская партия в России: Образование и деятельность Всероссийского национального союза (1908–1917) / С. М. Санькова. – Орёл: С. В. Зенина, 2006. – 370 с.
5. Иванов А. "Черный блок": Неудавшаяся попытка консолидации правых парламентских групп в 1915 году / А. А. Иванов // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – 2009. – № 99. – С. 9–17.
6. Бессмертный-Анзимиров А. Шульгин и дело Бейлиса / Андрей Бессмертный-Анзимиров. – Режим доступу: http://www.krotov.info/history/19/1890_10_2/1878shulgin.htm.
7. Донесения Л. К. Куманина из Министерского павильона Государственной думы, декабрь 1911 – февраль 1917 года / Донесения Л. // Вопросы истории. – 2000. – № 4–5. – С. 3–27.
8. Иванов А. Фракция правых IV Государственной думы и Прогрессивный блок: от поиска компромисса до непримиримой борьбы (август 1915 – февраль 1917) / Андрей Иванов // Материалы конференции "Правый консерватизм в России и русском зарубежье в новое и новейшее время" (Воронеж, 13–15 октября 2004 г.). – Режим доступу: <http://www.conservatism.narod.ru/oktober2/oktober2.html>.
9. Самарцева Е. Родом из Санкт-Петербурга. О графе Владимире Алексеевиче Бобринском / Е. И. Самарцева // История Петербурга. – 2004. – № 1 (17). – С. 17–21.

10. Донесения Л. К. Куманина из Министерского павильона Государственной думы, декабрь 1911 – февраль 1917 года // Вопросы истории. – 2000. – № 2. – С. 3–32. 11. Санькова С. М. Владимир Алексеевич Бобринский как представитель консервативно-либерального направления общественно-политической жизни России начала XX века / С. М. Санькова // Консерватизм в России и мире: в 3 ч. Коллективная монография. – Ч. 2. Русский консерватизм и русские консерваторы второй половины XIX – начала XX вв. – Воронеж: Издательство ВГУ, 2004. – С. 195–218. – Режим доступа: <http://conservatism.narod.ru/sankova/bobr.rtf>. 12. Чурбанов В. IV Дума и революция: созданная предотвратить – вынужденная возглавить / Вадим Чурбанов. – Режим доступа: http://www.duma.gov.ru/100let/2_1_06_rfs.html. 13. Донесения Л. К. Куманина из Министерского павильона Государственной думы, декабрь 1911 – февраль 1917 года // Вопросы истории. – 2000. – № 3. – С. 3–31. 14. Религиозные деятели русского зарубежья. Бобринский Владимир Алексеевич. – Режим доступа: http://zarubezhje.narod.ru/av/b_164.htm. 15. Васильчиков И. С. То, что мне вспомнилось... / И. С. Васильчиков. – М.: ОЛМА-ПРЕСС Звездный мир, 2002. – 191 с.

Виталий Передерко

ПАРЛАМЕНТСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В. БОБРИНСКОГО В ПРОГРЕССИВНОМ БЛОКЕ

В статье исследуется парламентская карьера представителя российских националистов Владимира Бобринского в IV Государственной думе в период 1915–1917 гг., анализируется его роль в становлении и деятельности Прогрессивного блока – антиправительственного межфракционного объединения.

Ключевые слова: В. Бобринский, Парламентская деятельность, Государственная дума, Прогрессивный блок, прогрессивные националисты.

Vitaliy Perederko

THE PARLIAMENTARY ACTIVITIES OF V. BOBRINSKY IN THE PROGRESSIVE BLOC

The article deals with the parliamentary career of the representative of Russian nationalists Volodymyr Bobrinsky in the IVth State Duma during 1915–1917, examines his role in the formation and activity of the Progressive Bloc – antigovernment inter-factional formation.

Key words: V. Bobrinsky, parliamentary activities, State Duma, Progressive Bloc, progressive nationalists.

УДК 262.13+94(47)

Елла Бистрицька

СХІДНІ ПРАВОСЛАВНІ ЦЕРКВИ У ГЕОПОЛІТИЧНИХ ПЛАНАХ КРЕМЛЯ (1945–1948 РР.)

У статті, на основі архівних документів, з'ясовуються деякі аспекти політики радянського керівництва, пов'язані з планами перетворення Московського патріархату на центр Вселенського православ'я та шляхи зміцнення його авторитету серед Східних патріархів.

Ключові слова: Російська православна церква, Рада у справах Російської православної церкви, Східні патріархи, Східні православні церкви, геополітичні плани Кремля.

Місце Російської православної церкви (РПЦ) у державно-церковних відносинах в останні роки все більше привертає увагу дослідників. Ця інституція впродовж століть відігравала важливу роль у внутрішній і зовнішній політиці як Російської імперії, так і СРСР. І сьогодні, Московський патріархат (МП) залишається впливовим чинником суспільного життя, канонічна територія якого виходить за межі Російської Федерації. Доктрина "русского мира", в основі якої лежить об'єднання слов'янських народів під покровом РПЦ, активно артикулюється патріархом Московським Кирилом й викликає неоднозначні оцінки в науковому середовищі.

Зміцнення РПЦ в історичній ретроспективі завжди пов'язувалося з геополітичними планами російської або радянської держав на карті світу. Політична домінанта діяльності МП у сфері міжнародних відносин, зокрема в період Другої світової війни та повоєнний час досліджувалося автором з залученням архівних документів Державного архіву Російської Федерації і Архіву зовнішньої політики Російської Федерації й знайшла відображення у монографії [1]. Серед